

риси екзистенціалізму — модерністської течії, яка сформувалася в зарубіжному мистецтві в міжвоєнний період і ставила в центр уваги проблеми пошуку сенсу життя, неповторності внутрішнього світу людини, свободи вибору, страху смерті й пошуку безсмертя.

Повість «Тіні забутих предків» розгортає перед нами метафору існування митця в чужому для нього світі: Іван Палійчук постійно шукає сенсу, а той тікає від нього. Можливо, лише в дитинстві хлопцеві вдається на короткий час уловити цей сенс: «підслухати» й відтворити мелодію Шчезника, пережити кохання з Марічкою, творчою, як і він, особистістю. Іванове доросле життя — це спроби заповнити вакуум, який залишився в душі після смерті Марічки, невдалим шлюбом, любов'ю до «маржини», худоби.

Екзистенціалістський погляд на світ пронизує й останній твір Коцюбинського — новелу «На острові». Невиліковно хворий письменник так і не встиг її дописати. Відчуваючи наближення кінця, він міркує у творі про сенс життя людини — самотнього острова серед бурхливого моря, про єднання людини з природою, через образ аґави осмислює існування людства як безкінечний коловорот народжень і смертей, у якому кожна окрема людина — лише мала частка вічного всесвіту.

Тетяна Гребенюк

◆ (ЕТЮД) ◆

Triste comme un beau jour
pour un coeur sans espoir.

F Coppée*

Драбинястий віз, запряжений одною конякою, раз у раз підскакував і немилосердно трусив, не попадаючи в колію. У земської вчительки Раїси Левицької, що їхала на возі, почало од труської дороги боліти під грудьми — і се було добре, бо одривало її од прикрих думок. Вона ще не проходила після історії з попом, мов відламок розірваної вибухом бомби. Перед її очима, як на злість, вставало худе, езуїтське, скривлене від злості обличчя попа, коли вона прилюдно вигнала його з школи. Що ж,

Сумний, як день ясний
Для серця без надії.
Франсуа Коппе

інакше вона не могла вчинити: його вічні доноси на неї, похід проти земської школи, підбурювання селян та втручання в її шкільну працю стали нестерпучими, нерви її не витримали — і вона зробила попові бешкет при школярах та селянах. Піп побіг жалітися інспекторові та своєму начальству, а «матушка» тим часом ускочила з наймичкою в школу, побила горшки і, світлячи зеленими, як у роздратованій кицьки, очима, захлипуючись потоком лайки, кинулась із кулаками на «зухвалу вчительку» — і, напевне, побила б, коли б та не втекла з хати. Ну, приїздив інспектор, член земської управи, було слідство, допити — і все скінчилося тим, що її перенесено до другої школи, куди вона саме й їде. Як тільки скінчилися іспити — вона забрала своє убоге манаття і, не бажаючи й днини лишатися в одному селі з навісним попом, подалась у дорогу. І хоч вона далеко була вже од місця пригоди, а все ж ся гидка історія гнітила її як сонна мара — і мутила, й підіймала в серці злість. Се вже вдруге на протязі своєї тринадцятилітньої служби вона мусить через непорозуміння з попом міняти школу — і хто знає, що чекає її на новому місці, де, певно, — ох, боже! — є піп і попадає.

Але те, що так трусило і так кололо під грудьми, не давало снуватись гірким думкам.

Край дороги, якою котився віз, лежав білий пісок і пересипався на вітрі. Раїса задивилась, як курився над землею, немов дим, білий пісок і пеленою закривав далеку смугу чорного бору. Чепурні берези, як русалки, маяли на вітрі зеленими косами. Кострубаті й присадкуваті верби з обох боків дороги міцно чіплялися оголеним корінням за землю, немов хижий птах загнав

пазури у здобич. Було, неважаючи на травень, душно, як улітку. По гарячому небові повзли довгі й білі, як павутиння, хмарки, на заході вставало щось грізне, і росло, і сварилось далеким гуркотом. Раїса все поглядала туди, з тривогою думаючи, чи втечуть вони од бурі, при одній згадці про яку вона холола і здригалась. Візник, в одповідь на її прохання, цмокав на шкапину і бив її пужалном по сухих ребрах, та це помагало небагато.

В'їхали в лісок. Тут було затишно і пахло смолою. На тлі яро-зеленої молодой березини гаптувались чорні гілки соснини, а там, де березина витісняла сосну та пропускала паруси сонця, все, здавалось, залите було зеленим бенгальським вогнем. Над дорогою часом попадалась уся в цвіту дика груша або кущ черемхи з медовим запахом білих делікатних китиць.

За лісом широкі поля поволі й лагідно спускалися униз, і візок усе котився вузькою, нев'їждженою дорогою, що бігла кривулькою поміж озиминою до села.

Та ось і село. Серед низькодолу і мочарів стояло воно, прикривши свої убогі оселі вітами крислатих верб. Здалеку здавалося, що то не хати, а стіжки зчорнілої й гнилої соломи ховаються під вербами.

Візок котився вулицею, а Раїса цікаво роздивлялася по обидва боки. Хати здебільшого були старі, чорні, з чорними ж, порослими мохом стріхами. По дворах стояли багна й зеленасті калюжі. Вулиця теж блищала баюрами. На всьому одбилися сліди убожества. І житла, і люди, що вічно риються в землі, прийняли, звижалося Раїсі, колір землі, здавалися деталями мертвої природи. Багнистою вулицею йшов мужик, немов дубове коренище котилось по дорозі: смагле, як кора на дереві,

обличчя, цупкі, порепані й припалі землею руки, грубі, як пеньки, ноги. Он вибігла з чорної хати молодиця, приклала долоню до очей і дивилась на подорожню. Сонце грало на її бронзових голих ногах, як на стовбурі похиленої над тином верби. На вулиці, попід хатами, валялася деревня; діди сиділи на ній, схиливши голови, і ледве можна було одрізнити їх од тої темної, зчорнілої маси. Замурзана дівтора, впоміш із собаками і свинями, роїлася попідтинню. Худі підсвинки на високих ногах, з заболоченими черевами никали по вулиці. Скрізь тхнуло гноєм. В долині, в озерці, хлюпали праниками підкасані, з червоними, як у буслів, ногами, молодиці. За вигоном, край села, виднілось друге село, густо заселене сірими хрестами, під якими тихо спочивали, обернувшись у землю, трудівники землі. А далі розлягалось поле, рівне, сіро-зелене, на якому червона спідниця робітниці здавалась одинокою польовою квіткою.

За закутом, на горбочку, з-за великих пишних кленів виглянула біла церква. У Раїси раптом стиснуло серце, і вона міцно стулила уста. Ну що ж, їй не першинка, коли доведеться, буде воюватись.

Через дорогу, проти церкви, стояла школа, нова, висока, під залізом, на горбочку, як сорока на тину. Візник завернув і в'їхав у великий, зарослий споришем двір.

Показалося, що школа замкнена. Раїса обійшла навкруги її, зазирнула у вікно, звідки глянула на неї пуста, поторсала колодкою на дверях од чорних сіней — нікого і нічого. Якийсь чоловік сперся од вулиці на тин і з цікавістю стежив за маніпуляціями Раїсиними.

— Не знаєте, в кого ключ од школи?.. Я нова вчителька... — звернулася до нього Раїса.

— Та, мабуть, у сторожихи, у Тетяни... Бігай-но, та швидко, по Тетяну, вона поле в мачухи на городі!..

Услід за сими словами почувалась лопотнява босих ніг і щось біле мигнуло на вулиці.

Раїса сіла на лавці під школою і чекала сторожиху. Навкруги було тихо і безлюдно. Біла церква серед могоутньої зелені робила приємне враження. На великому зеленому дворі паслась розпряжена вже візником коняка, а він сам приліг у холодку під возом.

Минуло так більш пів години. Врешті лягнула хвіртка і на стежці показалась Тетяна. Суха пристаркувата дівка, вона міцно держала в замазаних свіжою землею пальцях ключ, з неймовірою поглядаючи на Раїсу.

— Здрастуйте...

— Здрастуй... одчини школу... я приїхала до вас за вчительку...

Тетяна прожогом, з рухами москаля у спідниці, кинулась одчиняти школу, впустила Раїсу, а сама побігла з воза речі.

Гучно залунали по пустих хатах Раїсині кроки, і сперте, з сильним запахом соснової дошки повітря затамувало їй віддих. Вона швидко поодчиняла вікна. Тепле, зеленасте світло виповнило хати, і глянула у вікна широка блакить неба.

Тетяна тим часом позносила усе манаття з воза, унесла води, подала учительці вмитись і, налапавши в мішку самовар, витягла його звідти за вуха, аж він забряжчав.

— Самовар вам ставити?

— Настав...

Поки сторожиха поралась коло самовара, Раїса пішла оглядати школу.

Школа була простора, нова, недавно поставлена. У великі вікна невпинно перлось сонце і так пекло високі соснові стіни, що на них виступала живиця. Жовто помальовані парти, зсунуті в кутку докупи, були покриті пилом. В шибку билась здорова муха і жалібно дзижчала. Од чорної шафи з книжками до шкільної дошки павук снував павутиння. Раїса обійшла усі покої, скрізь була пустка і тиша, школа нагадувала порожній вулїй, перекинутий під хатою на сонці. Кватира вчительки складалась із двох невеликих хатинок. Особливо мала була спальня. В нїй заледве могло поміститися ліжко, маленький столик і невелика скриня. Коли Раїса прилягла на ліжко, їй здалося, що вона опинилась на дні глибокого колодязя, бо нетинковані соснові стіни, що тісно обступали її навкруги та високо здіймались до стелі, дуже скидались на цямрину. Друга хатинка була трошки більша, і з вікон її було видко білу церкву серед зелені високих дерев.

Поки учителька підживлялася, сторожиха стояла коло дверей, уважно розглядаючи її та її пакунки зо всіх боків. Врешті вона насмілилась, сіла скраечку на канпку, і почалась розмова, в якій сторожиха намагалась якнайбільше довідатись від Раїси та якнайбільше розповісти їй.

Раїса дізналася, що школа стоїть порожньою ще з посту, коли учителька злягла та й хутко й душу богові оддала; он там, у тій маленькій хатинці, де Раїса буде спати, — там мучилась одинока як палець вчителька, і коли б не старі матушка, не було б кому і очі закрити.

— Хіба піп старий уже?

— Ні, піп не старий, він удовець, має одну дівчинку-підлітку, стара ж матушка — то мати попова... Багатир,

великим хазяйством орудує, а що в селі панів нема — нема де й заробити, то люди йдуть, за що дасть, до батюшки, а більш за гріхи йому одробляють... Тепер зажерся з дяком, ніяк не поділять приносів...

Тут Раїса довідне дізналася, що й коли саме сказав піп дякові, що одповів йому дяк, що з того вийшло і як та історія одбилася на кривій Семенисі, якої чоловік доводиться братом у других дяковому кумові...

Оповідання Тетяніне, як хвилі од кинутого в воду каменя, все ширшими і ширшими кругами розходилося по селу, займало масу осіб, захоплювало далекі кутки і плутало такі деталі різних сторін життя, що в голові Раїсиній усе змішалось, і вона перестала слухати го-мінку сторожиху.

Розташувавшись абияк, нашвидку, в своїх двох покоїках, впорядкувавши свою дівочу постіль, Раїса рано лягла у ліжко. Та спати не могла. Свічка блимала на століку в головах, а вона, витягшись під свіжим рядном, водила очима по дощаних соснових стінах тісної хатини. При тьмяному світлі стіни ще більше нагадували колодязну цямрину. Раїса лежала на дні колодязя, а там, вгорі, куди світло ледве доходило, починався світ і життя.

Життя... вона думала про нього. От їй уже тридцять перший рік пішов, а чи багато дало їй те життя? Вона тільки й жила, що в останніх класах духовної школи, коли семінаристи, називаючи себе родичами її, принесли їй «заборонені» книжки, вели з нею розмови про любов до народу, про політику й навіть про те, що нема бога... Їй було страшно і любо; вона ховалась зі своїм скарбом, зачитувалась до болю голови, тремтіла од нових думок і почувала в собі таку любов до нещасного «народу»,